

TIJORAT BANKLARINING MUAMMOLI KREDITLAR BILAN ISHLASHI VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Abduraxmonov Doniyorbek

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistri

Annotatsiya: Maqolada bank tizimidagi kredit portfellari va muammoli kreditlar bilan ish olib boorish masalalari bo'yicha mavjud ishlarning tahlili va qonunchilik doirasida ko'rilayotgan chora-tadbirlarning analizi qilingan bo'lib ushbu sohada kredit berish va qaytarib olish tiziminining samarali faoliyatini taminlash haqida bazi tavsiyalar ham berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, aktivlar, kredit portfellari, kredit, risk, muddati o'tgan to'lovlar.

Moliyaviy sektorni izchil isloh qilish davomida qator chora-tadbirlar amalga oshirildi va natijada ilg'or bank biznesini yuritish hamda ushbu sektorda raqobat muhitini kuchaytirish uchun zarur huquqiy shart-sharoitlar yaratildi. Xususan, xalqaro standartlarga muvofiq keladigan va moliyaviy sohaga xorijiy investitsiyalar kiritish uchun jozibador huquqiy muhitni yaratadigan O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida»gi, «Banklar va bank faoliyati to'g'risida»gi, «Valyutani tartibga solish to'g'risida»gi hamda «To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida»gi yangilangan qonunlari qabul qilindi. Shu bilan birga, bank sohasidagi hozirgi holat tahlili bank sektorida davlatning yuqori darajadagi aralashuvi, davlat ishtirokidagi banklarda menejment va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatining etarli emasligi, iqtisodiyotda moliyaviy vositachilikning past darajasi kabi bank sektorini iqtisodiy yangilanishlar va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda. Tijorat banklari jalb qilgan mablag'larining asosiy qismini kredit berish sifatida foydalanar ekan, bunda faqatgina daromad olish uchun emas, balki mablag'larni kredit oluvchidan to'liq qaytarib olish masalasini oldindan belgilab olishi zarur. Chunki, bank sarmoya egasi sifatida sarmoyani emas, balki sarmoyadan foydalanish huquqini ma'lum bir shart va ustama foizlar asosida ma'lum muddatga sotadi. Ayni paytda mamlakatimizda ham ilmiy-nazariy hamda amaliyotchi olimlar tomonidan "muammoli kredit" tushunchasi avvalgiga nisbatan ancha ko'proq bahs va munozaralarga sabab bo'lmoqda. Bu albatta, bejizga emas, chunki bugungi kunda respublikamiz tijorat banklarining kredit portfelida muammoli kreditlarning ulushi, uni kamaytirish choralari ko'rilishiga qaramasdan anchagina yuqori foizni tashkil etmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda muammoli kreditlar bo'yicha turli xilma-xil ta'riflar berilgan. Ayrim adabiyotlarda, muammoli kredit deganda ob'ekti, sub'ekti va ta'minotiga nisbatan bank tomonidan shubha paydo bo'lgan kredit tushunilsa[8], ayrim adabiyotlarda muammoli kreditlar deganda, —qarz oluvchi bir yoki bir necha to'lovlarni amalga oshirmaganligi yoki kredit ta'minoti qiymatining pasayishi kreditni muammoli kreditlar turkumiga o'tishini

anglatadil3 deya taʼrif berilgan. Tijorat banklarida muddati oʻtgan kreditlar bilan ishlash va ularning portfelini boshqarish samaradorligini oshirish masalalari bir qator xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida oʻrganilgan va kredit portfeli tushunchasini uning mohiyatiga berilgan taʼriflarda ifodalangan. Masalan amerikalik iqtisodchilar Kris J. Barlton, Diana Mak Noton kredit portfeli - bu kreditlarni turkumlashni oʻz ichiga oladi deb taʼriflashadi. Oʻz oʻrnida, bank sektorining ichki va tashqi ish faoliyatlari ITlarning rivojlanishi bilan yanada rivojlanib bormoqda va bu eng katta taʼsir qilgan soha sifatida bank tizimini koʻrsatish mumkin. Shuningdek, N. Sokolinskaya —kredit portfeli qisqa va uzoq muddatli kreditlar yigʻindisidan iborat deb taʼriflaydi va muammoli kreditlarni boshqarish masalasiga alohida toʻxtalib oʻtadi. Bu taʼrifda asosiy eʼtibor kreditning muddatiga qaratilgan bu holat kredit holatini va mohiyatini toʻliq ochib bermaydi. Chunki, bank tomonidan berilgan kreditlarning muddatini belgilab qoʻyilishi va unga rioya qilinishi faqat kredit klassifikatsiyasi sifatini aniqlashda muhim omil boʻlishi mumkin. Oʻzbekistonlik iqtisodchi olimlar ham bu borada qator izlanishlarni olib borishgan, xususan, Sh.Z.Abdullaevaning fikriga koʻra, banklarning muddati oʻtgan kreditlari – bu turli xil kredit risklariga asoslangan muayyan mezonlarga qarab turkumlangan kreditlarning qaytarilishida yoʻl qoʻyilgan kamchiliklar boʻlib, asta sekin umumiy bank aktivlarining standart holatiga tasir qiladi deb aytadi. Iqtisodchi olim oʻz taʼrifida kreditlarning maʼlum bir mezonlar asosida turkumlanishiga, shu bilan birga kredit risklariga alohida toʻxtalib oʻtgan.

Fikrimizcha, muammoli kredit deganda, "substandart", "shubhali" va "umidsiz" kreditlar sifatida tasniflangan kreditlar tushuniladi. Oʻzining iqtisodiy mohiyatiga koʻra, muammoli kreditlar kredit risklarining amaldagi yaqqol namoyon boʻlishining natijasidir, chunki bu bank tomonidan kredit risklarini toʻgʻri boshqara olmaslik oqibati boʻlib hisoblanadi. "Muammoli kredit" tushunchasi "kredit risklari" kategoriyasi bilan bevosita bogʻliqdir. Shu sababli muammoli kreditlar mohiyatini ochib berishda bank kredit risklarining iqtisodiy mazmuniga toʻxtalib oʻtish oʻrinli boʻladi. Bu yuqorida qoʻyilgan maqsadga erishishda asos boʻlib xizmat qiladi. Tijorat banklarida vujudga keladigan kredit riskining asosiy qismi mamlakatdagi ayrim bir tarmoqdagi mahsulotga boʻlgan talab va ishlab chiqarishning pasayib ketish ehtimoli bilan uzviy bogʻliqdir. Bularga qoʻshimcha sifatida bank kredit riski darajasiga quyidagi omillar taʼsir etadi desak xato boʻlmaydi:

- bank kredit faoliyatining iqtisodiyotdagi oʻzgarishlarga tez moslashadigan, shuningdek oʻz mahsulotiga elastik talabga ega boʻlgan qaysidir bir tarmoq yoki doirada toʻplanish darajasi. Bu bank mijozlarining maʼlum tarmoqlarda yoki geografik hududlarda, ayniqsa, bozor oʻzgarishlariga taʼsirchan toʻplanish darajasi bilan bogʻliqdir;

- bank faoliyatining kam oʻrganilgan, yangi noanʼanaviy tarmoq va doiralarda shakllanish darajasi;

- bank amaliyotiga yangi xizmat turlarini qisqa muddat davomida koʻp miqdorda tatbiq etilishi yangi bank xizmatlariga boʻlgan talabning ozligidan bank salbiy natija olishi mumkin;

- yaqin muddat ichida yangi jalb qilingan mijozlarning katta qismini tashkil qilishi;

- kredit va boshqa bank shartnomalarining katta qismining o'zi ma'lum bir qiyinchiliklarni boshdan kechirayotgan mijozlarga to'g'ri kelishi va boshqalar.

Amaldagi qonunchilikda bank kredit portfeli muntazam ravishda tahlil va audit qilinishi ko'rsatib o'tilgan bo'lib, bunda kredit sifatini aniqlash bilan bir qatorda kreditlash jarayonini boshqarish sifatini baholash, jumladan, tasdiqlangan kredit siyosatiga va kredit hujjatlarini rasmiylashtirish jarayonlariga, garovni rasmiylashtirish va baholash, kreditlashga doir vakolatlarni taqsimlash, qonunchilik me'yorlariga rioya qilishga muvofiqligini ta'minlashga e'tibor qaratilishi lozim.

Bizning fikrimizcha mamlakatimiz tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlarni muammoli kreditlarga aylanmasligini oldini olish maqsadida quyidagi takliflarni keltirish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz:

- banklarga kredit uchun kelib tushgan arizaga atroflicha yondashuv, ya'ni daslabki monitoringni to'g'ri va mukammal amalga oshirish. Bu erda birinchi navbatda mijozning xarakteriga, uning moliyaviy ahvoriga, biznes hamkorlari orasidagi mavqeiga hamda ushbu sohadagi tajribasiga asosiy e'tiborni qaratish;

- kredit arizasini ko'rib chiqilayotgan davrda mijoz tomonidan bankka takdim etayotgan hujjatlar to'plamining to'liqligini va ularning to'g'riligini tekshirish. Kredit bo'limi xodimi tomonidan mijozning moliyaviy ahvoli chuqur tahlil etilishi va xolisona baho berilishi zarur;

- kredit ajratilgan davrdan boshlab, mijozning biznes-rejasi bo'yicha amalga oshirayotgan ishlarini, hisobraqamidagi mablag'lari aylanmasini doimiy ravishda nazorat qilib borish, muddati o'tgan debitorlik-kreditorlik qarzdorliklariga yo'l qo'ymaslik choralarini ko'rish;

- kredit ta'minoti sifatida taqdim etilgan mol-mulkni saqlash va ekspluatatsiya sharoitini doimiy ravishda nazorat qilib borish;

- kredit ta'minoti sifatida uchinchi shaxsning kafillik shartnomasi taqdim etilgan bo'lsa, kafilning moliyaviy hisobotlarini har chorakda bir marotaba tahlil qilib uning to'lov qobiliyatini o'rganib borish;

- korxonaning mol-mulkini baholashda bankning mulkni baholash bo'yicha mutaxassisiga ko'proq imkoniyatlar yaratib berish.

ADABIYOTLAR:

1. 2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 12.05.2020 yildagi PF-5992-son <https://lex.uz/uz/docs>

2. Vazirlar Mahkamasining «Banklarning kreditlari bo'yicha qarzdorlik o'z vaqtida qaytarilmagan taqdirda undiruvni qarzdorning likvidli molmulkiga qaratish tartibini tasdiqlash to'g'risida»gi №422 sonli Qarori, 04.12.2002 yil

3. Karimov I.A. 2021-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir. //Xalq so'zi, 2021 yil 17 yanvar №13.

4. Abdullaeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. T.: Moliya, 2012, 124-6.
5. Пещанская И.В. Организатсия деятельности коммерческого банка: Учебное пособие. -М.: ИНФРА-М, 2001,33-6.
6. Роуз П. Банковский менеджмент. Пер. с англ. – М.: Дело, 2019, 192-б.